

Xüsusi qəddarlıqla yatırılan kəndlilü üsyanları

1930-cu ilin avvella-
rində bolşeviklər
partiyası "Kənddə partyanın
sinfi xattinin düzəldiləsi və
qolçomaqların bir sinif kimi ləğv
edilməsi şürənin həyata keçiril-
məsi" haqqında qərar qəbul et-
di. Qərarın icrası ilə əlaqədar
Azərbaycanın bütün kəndlərin-
də "qolçomaq" adı ilə minlərlə
adam həbsxanalara salındı, ya-
xud da ailələri ilə birlikdə çox
uzaqlara sürgünə göndərildi.
Yerlərdə həkim dairələrin rəsmi
nümayəndələri "Antisovet ün-
sürlərin aradan qaldırılması"
bəhanəsi ilə kəndlilərə divan
tutmağa başladılar.

"Torpaq kəndlilərə" deyib,
bu kütłələri öz tərəfinə çəkib qə-
ləbə qazanan bolşeviklər həqiqət-
tən de ilk aylarda torpaqları kənd-
camaatına verdilər. Təbii ki, ya-
ranmaqdə olan fərdi təserrüfatlar
qısa müddətdə ölkədə ərzaq bol-
luğuna yol açardı, insanlar achiq
uçuруmunun qarşısında qalmaz-
dilar. Amma əfsuslar ki, belə ol-
madı. Ortabab kəndlilər "qolço-
maq" damgası ilə həbs edilir, cə-
za orqanları tərəfindən bütün
mülkiyyətləri əllərindən alınır. Narazılıq günbegün artırdı. Öz-
başına təyin olunan müsədadi və
vergilər kütłəvi çıxışlara səbəb
olmağa başladı. Bu çıxışları isə
"banditizm" adlandıran siyasi or-
qanlar silah gücünə amansızlıqla
yatırıldalar.

Stalin "qolçomaq"lar sinfini
ləğv etmək göstərişini verməklə və
"kollektiv mülkiyyət" anlayışını
gündəmə gətirməklə, əslində,
sovet dövlətinin dayağı ola
biləcək bir sinfin - orta təbəqənin
məhvini nail olurdu. Ziya Bünyadov
"Qırmızı terror" kitabında
yazırı ki, Sovet İttifaqında, əslində,
əvvəldən bir sistemlislik
hökm sürdürdü və stalinizmin
meydانا çıxmazı da elə bu
sistemsizliyin nəticəsi idi. Çünkü
sosializmi qurmaq üçün cəmiyyətdən
sosial sıfariş olmadığın-
dan tamamilə zorun və gücün tə-
sirinə əsaslanan bir mexanizmin
yaranaşmasına ehtiyac duyuldu.

Bələliklə, 1920-1930-cu il-
lərdə Azərbaycanda bərqrər ol-
muş totalitar rejim Rusiya impe-
riyasının əməlləri ilə bağlı idi. Bu
sistemin bütün atributları və
xüsusiyyətləri mərkəzi partiya
orqanlarının göstərişi ilə yaradı-
ldı. Kötüvə repressiyalar, teqib-
lər, sürgünlər və yerli əhaliyə
münasibətdə aparılan digər cəza
tədbirləri xüsusi amansız so-
ciyyətə daşıyırdı.

Bununla da ilk olaraq kəndlilər
müqavimətə keçidilər. 1930-cu
illərin əvvellərində Azərbaycan-
ın demek olar ki, bütün mahal-
larda üsyandırıq qalxdı. Şəki, Za-
qatala, Quba, Lənkəran, Qara-
bağ, Naxçıvan və digər yerlərdə

bu orta təbəqə öz hüquqlarını tə-
ləb etməyə başladı. Rəsmi dairələr
üsyancıları "silahlı qolçomaq
dəstələri" adlandırdıq onların
məhvini çalışır, möhkəm silah-
lanmış ordu hissələrinin gücü ilə
bu narazılıqları yatırıldalar. Sağ-
qalanlar isə həbi əsir adı ilə Baş
Siyasi İdarənin tövqələdə üçlüklərin
sərəncamına veriliirdi. Bu üçlüklərin isə fəaliyyəti əsasən
ölüm hökmələri çıxarmaqdan ibarət idi.

Üşyan dalğaları

28 aprel işğalından az sonra
üsyanyın ilk qıgilcımları bütün
Azərbaycanı bütürdü. Mayın 18-də bolşeviklər Şuşada yeni
hökumətə qarşı hazırlanan üsy-
yandan xəber tutub onun qarşısını
ala bildilər. Həmin vaxtlarda Ucar və Bərgüşətə yeni rejimlə
razılaşmayan əhali dəmir yolu
xəttində qatarların hərəkətini da-
yandırmağa cəhd göstərdi. 1920-ci
il mayın ortalarından Bakıda so-
vet hakimiyyəti əleyhinə üşyan
hərəkəti aparıldı. Şəhər həbi qar-
nizonunun rəisi, 28-ci diviziyanın
komandiri Nesterovskinin
mayın 26-da imzaladığı əmrədə
göstərilirdi ki, Bakı şəhərində
fəhlə və kəndlilər hökumətinə qar-
şı üsyancıların hazırlanması barədə
şayıələr dolaşmaqdadır. Hansı
evdən gülə atılsa, o ev top atışı-
na tutulacaq, evdə sükunət edənlər
də fəhlə və kəndlilər hökuməti-
nin düşməni adlandırlaraq 16
yaşından 50 yaşına qədər olan
hər kəs mühakiməsiz gülələnə-
cək. Sıgnal və yaxud nişan ver-
ənlər tutulduqları yerdə güləbə-
ran ediləcəklər.

Yerli hökumətə qarşı ilk güclü
uşyan Qarabağda oldu. 1920-ci
il iyunun birinci yarısında Zaqa-
tala bölgəsində də sovet işğalına
qarşı xalq hərəkatı baş verdi. Üsy-
yanda məqsəd qırmızı ordu hissələrinin
bölgədəki azınlıqlarının
qarşısını almaq və həmin əra-
zini bütünlükle sovet rejimindən
azad etmək idi. Üşyan iyunun
6-da başladı. XI Qırmızı Ordu-
nun bölgədə yerləşdirilmiş yedinci
süvari diviziyanının 37, 39
və 40-ci alayları 1920-ci il iyun-
un 10-da Əlibəyli, Yuxarı Mu-
xax kəndləri yaxınlığında yüksəklikdə,
Qaraman və digər məntəqələr ətrafında
uşyançı qüvvələrinin müqaviməti-
ni qıra bilmədilər. Lakin coxsay-

lı hərbi texnikaya və üstün qüy-
vələrə malik olan sovet ordu hissələri
böyük döyüş manevri apa-
raraq üsyancıları məhv etdilər.
Zaqatala-Şəki şose yolunun stra-
teji məntəqələrini yenidən əlləri-
ne keçirdilər. İyunun 18-də Za-
qatalaya daxil oldular və burada
sovət hakimiyyəti yenidən bərpa
edildi. Bölgə əhalisine isə divan
tutuldu.

Gənəcə üşyanı

1920-ci il mayın 24-dən 25-na
keçən gecə isə üşyan Gəncədə
baş verdi. Bolşeviklər üşyanın
yatırılması üçün şəhərə xeyli or-
du hissələri yeritdilər. Burada
yaşayan ermənilər rus ordusuna
kömək edirdilər. Üşyan mayın
31-də böyük qəddarlıqla yatırıldı.
Bir həftə ərzində hər iki tərəf-
dən üst-üstə təxminən 20 min
adam öldürdü. Minlərlə gəncəli
doğma yurdunu tərk etməyə^{və}
məcbur oldu. Şəhər demək olar
ki, boşaldı. Tarixi mənbələrə
əsasən, əgər 1916-1917-ci illər-
də Gəncədə 60 min 291 nəfər
əhali var idisə, 1923-cü ildə bu
rəqəm 38 min 880-ə endi.

Üşyan yatırıldan sonra ermənilər və ruslar üç gün ərzində
Gəncədə hər yeri dağıdırıb yan-
dırıldılar, insanları qan gölünə^{və}
qərq etdilər. Şəmkir, Quba, Lən-
kəran, Astara və digər bölgələr-
dəki üsyancılar da böyük amansız-
lıqla yatırıldı. Bolşeviklər
F.Dzerjinskinin qırmızı terror
bayrağını qaldıraraq soyğunçu-
luq, qarət, xalqa qəsd etməklə
məşğul oldular. Neft mədənlə-
rində işləyən minlərlə azərbay-
canlı fəhləni casusluq adı ilə sur-
gınə göndərdilər, İrəna qovdu-
lar. Kəndlilərimiz sənədsiz muz-
dur kimi işləyirdilər. Böyük borc
içində idilər. Hər hansı bir etiraz
da o dəqiqə damğalanırdı: eks-
inqilabi, antisovet, antikolxozi,
antipartiya və min cür başqa ad-
larla minlərlə kəndlilər güləbə-
ran ediləcəklər.

İnsan cəmiyyətini sarsıdış
silkələyən, onun yaddaşında
amansız izlər qoyan, adamların
alçaldılmasını adı həyat norması
kimi qəbul edən sovet totalitar
rejiminin 1920-1930-cu illərdə
həqiqi siyasi mahiyyəti belə qan-
lı idi.

**İ.ƏLİYEVƏ,
"Azərbaycan"**